

суддів, привести її до єдино збалансованої моделі, яка дасть можливість формувати суддівський корпус на засадах рівності всіх перед законом і унеможливило подвійного тлумачення будь-якої із складових етапів призначення суддів на посади. Процес призначення та звільнення суддів у державі повинен бути настільки чітким і прозорим, щоб неможливо було б, допустити тиск чи корумпованість суддівського корпусу. Ігнорування існуючих проблем може привести до колапсу судової системи і фактичного «паралічу» державної влади, оскільки, судова влада є однією зі складових державної влади країни.

1. Москвич Л. Принципи спеціалізації судів: вітчизняний та світовий досвід.//Право України. - 2008.- № 9 .- С.26-30. 2. Кубійда Р.Судова реформа: бути чи не бути?//Голос України. - 2009.- № 45(4545). – С.13. Конституція України від 28 червня 1996р.// Відомості верховної Ради України.-1996.- №30. 3. Сіренко В. Черговий проект закону про судоустрій чи план створення повної корумпованості судової системи.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/> 14.03.09. 4. Мариченко В. Якщо проблеми не вирішуються – комусь, вочевидь, потрібно. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/> 04.03.09. 5. Ківалов С. Слово на захист законопроекту про судоустрій і статус суддів: не підміняйте дискусію лобізмом.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.golos.com.ua/> 21.02.09. 6. Онопенко В.В. Про здійснення судочинства у 2006р. і завдання на 2007р.// Вісник Верховного суду України. - 2007.- № 4(80). – С.2-6. 7. Стефанік В.С. судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні// Право України. – 2001.-№1. – С.21. 8. Марочкін І.Є. Добір кандидатів на посади суддів// Інформаційний вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2007. – Вип.1(2). – С.16.

Ю. Рябой

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

Середній клас є основою суспільства усіх розвинутих країн і робить значний внесок до економічного зростання шляхом демократичних засад, завдяки своїй соціальній свідомості, освітньому рівню, професіоналізму та мотивації до підприємництва. Демократія ж завжди була носієм прогресу, поваги до людини, її прав і свобод. Послаблення демократичних начал у розбудові нашої держави значною мірою є наслідком прорахунків у реформуванні механізмів влади та управління, загостренням політичної боротьби, яка часто блокує діяльність інститутів влади і державного управління, застосування законів.

Перехідний період, в якому перебуває українське суспільство, і становище особистості в ньому приводить до пошуку нових підвалин, цінностей і пріоритетів розвитку, які гарантували б забезпечення його

стабільності. Одним з таких факторів, який сприяє стійкому розвитку суспільства, є середній клас.

Саме середній клас може стати основою для громадянського суспільства як базису нової ідеології українського суспільства перехідного періоду.

Демократія в етимологічному тлумаченні — влада народу. Сучасні підходи до сутності демократії досить різноманітні, їх можна згрупувати в два основних напрями. Одні автори вважають, що демократія — це не метод організації особливої політичної сфери життя, а спосіб функціонування й розвитку всього суспільства як цілого.[2, с. 28] Інші вчені розглядають демократію як технологію формування та здійснення влади.[14, с. 52] Найбільш повне втілення такі погляди дістали в теоріях елітарної демократії. На думку американського політолога Р. Макайвера, «демократія не може бути правлінням більшості чи правлінням мас. Це, насамперед, спосіб визначення: хто правитиме і — в загальному плані — з якими цілями».[22, с. 87] Класичним у цьому плані є характеристика демократії, запропонована І. Шумпетером: «Індивіди добиваються влади для прийняття рішень засобами конкурентної боротьби за голоси народу», отже, «демократія є правлінням політика».[22, с.64]

Демократія — це така структура суспільства, де кожній особі гарантовані громадянські та політичні свободи, а індивід сприймається як політична цінність, вища за державу та її інститути. Піднісши окрему особу до рангу найвищої політичної цінності, демократичний принцип базується на тому, що розвиток і розквіт суспільства залежить від рівня розвитку індивідуальності її громадян. Тому найважливішими ознаками демократії є свобода (як першооснова людського існування) та політична рівність.[13, с. 151]

У демократичному суспільстві середній клас виконує наступні функції:

- вихователь і постачальник висококваліфікованої робочої сили;
- основний платник податків;
- внутрішній інвестор економіки, економічний донор;
- носій демократизації суспільства;
- стабілізатор суспільства, гарант його політичної міцності, «буфер»

між крайнощами в соціальній піраміді - вищими та нижчими верствами.

На пострадянському просторі серед дослідників існує два основні підходи до проблематики середнього класу.

Представники першого підходу заперечують існування середнього класу в суспільстві перехідного періоду, часто указується на умовність категорії «середній клас». Це ідеологічний конструкт і навіть міф [15], аналітична категорія [8], поняття, яке «можна розглядати і як соціальний факт, і як соціальний конструкт, і як плід соціологічної уяви, і як суворий термін, і як епістемологічну метафору» [18].

Представники другого підходу визнають існування середнього класу, однак відзначають початковий етап його становлення або незавершеність формування. Маючи на увазі аморфну і нестійку спільність, уживається замість поняття «середній клас» – поняття «середня верства». Середня верства – всі ті різноманітні групи, які заповнюють соціальний простір в межах

між елітою, «багатими», з одного боку, і бідними, андекласом, «соціальним дном» – з іншого. Всі дослідники, хто визнає існування середнього класу в перехідному суспільстві, стверджують, що в Росії і Україні своя модель середнього класу, відмінна від західної.

Українським дослідникам до аналізу соціально-класової структури суспільства і виділення середнього класу в ньому застосовуються два підходи – суб'єктивний і об'єктивний. Суб'єктивний ґрунтується на принципі самоідентифікації, тобто виходить з уявлень самих членів суспільства про їх приналежність до тих або інших соціальних верств або класів.[3; 5: 11; 12] Об'єктивний підхід ґрунтується на показниках, не залежних від думки індивіда, часто критеріями виступають характер праці і рівень доходів, тобто в цілому – економічний критерій. [9; 19; 21] Оскільки застосування одного з підходів має істотні обмеження, то частина дослідників використовують поєднання об'єктивного і суб'єктивного підходів, що характерно більшою мірою для російської суспільної думки.[6; 10; 20]

У країнах світу визначення середнього класу принципове різне. Уряд США не має офіційного визначення «середнього класу». Статистика, яка зібрана в бюро перепису, зосереджується на декількох оцінках, пов'язаних з розподілом доходів і нерівності в доходах. Дві з найбільш прийнятих оцінок – частка сукупного доходу, одержана домогосподарствами, і Джіні індекс. [17, с.37-39]

Майже всі країни Європейського Союзу – це високорозвинені країни, де середній розмір ВВП складає від 11,9 тис. євро (Греція) до 49,3 тис. євро (Люксембург). По Україні за прогностичними розрахунками даний показник склав 4,1 тис. грн. Це свідчить про те, що вибір стандартів щодо ідентифікації середнього класу в Україні за стандартами європейських країн є проблематичним.[17, с.43-44]

Прийнято вважати, що розвинена країна із стабільною економікою має прошарок середнього класу в межах 52-60 % дорослого населення. До оцінки ідентифікації середнього класу розвинених країн включені різні ознаки за пріоритетністю віднесення до цього класу. У більшості розвинених країн Європи і США в ці ознаки включені: доходи, рівень прибутку і споживання, рівень заробітної платні, рівень витрат, освіта, нерухомість.

Отже, у зарубіжних країнах середній клас складає прошарок матеріально забезпечених людей, до якого входять не тільки середні і дрібні власники засобів виробництва, але й наймані працівники-спеціалісти, службовці, високооплачувані робітники, особи вільних професій, які роблять кар'єру. В Україні середній клас як суб'єкт бізнесу ще немає достатніх умов для свого розвитку, тому найбільш актуальною проблемою є створення умов для його становлення, що у свою чергу є важливим фактором подолання бідності. При цьому її необхідно розглядати комплексно, з позицій поповнення прошарку середнього класу, а також звуження умов щодо розвитку хронічної бідності в країні.

У перехідних суспільствах важко точно визначити розмір середнього класу, окреслити його характерні риси та уподобання. У середньому класі, як

і будь-якому ідеалізованому витворі людського розуму, втілюються найкращі риси професіоналізму, індивідуалізму та ініціативності. Про потребу підтримувати та зміцнювати середній клас давно вже говорять соціологи й політики. Формування середнього класу в Україні, його зростання і зміцнення водночас є і соціальним, політичним і гуманітарним замовленням суспільства.

З точки зору порівняльної соціології і порівняльної політології, у таких посткомуністичних країнах як Польща, Чехія, Прибалтика існує середній клас за всіма параметрами та ознаками, які є загальноприйнятими як в політологічній науці, так і в офіційній статистиці. Порівнюючи з цими країнами, в Україні немає середнього класу, бо до нього можна віднести десь 6–8 % населення України. [7, с. 67-68]

У Україні, у зв'язку з її перехідним станом до ринкових економічних відносин, доцільно спиратися на систему відносних показників:

- 1) за рівнем сукупного доходу;
- 2) за рівнем грошових витрат;
- 3) за рівнем нагромадження (з урахуванням відносно мінімального споживацького бюджету), в майбутньому з поступовим переходом до агрегованого індексу [10, с. 60-61].

У цілому зміни, які відбулися в економіці України в період трансформацій, не можуть бути оцінені як передумови формування середнього класу. В цьому випадку слід звернутися до факторів, що визначають специфіку становлення середнього класу в суспільстві перехідного періоду. Серед них слід виділити наступні.

Соціально-економічні:

- існування тіньової економіки;
- дія великого іноземного капіталу;
- концентрація власного (усередині країни) великого фінансового капіталу, генетично пов'язаного з владою;
- збереження значного (хоча при цьому не обмежуючого великий капітал) державного регулювання в економіці;
- збільшення частки соціальних витрат держави на підтримку зростаючих нижніх прошарків населення за відсутності економічної політики, що спрямована на формування і підтримку середніх верств населення;
- міграційні процеси;
- низька трудова (і в цілому соціальна) мобільність на ринку праці;
- реформування земельних відносин;
- зменшення працездатного сільського населення;
- широкомасштабне розповсюдження бідності населення.

Соціально-політичні:

- панування бюрократії як контрагента суспільства;
- соціальна безвідповідальність правлячої еліти;
- немає соціальної структури, що підтримує цілісність і стабільність в суспільстві;
- орієнтація влади на інтереси переважно підприємництва і верхньої

верстви суспільства;

- низький рівень затребуваності легальних і легітимних каналів відстоювання власних інтересів;
- криза ідентичності в сучасному суспільстві;
- обмежені можливості вертикальної мобільності;
- специфічність соціального капіталу в перехідному суспільстві як умови формування середнього класу;
- немає ознак формування в середньому класі групової ідентичності;
- немає консенсусу усередині правлячої еліти і серед більшості населення щодо національних інтересів країни.

Культурні:

- взаємна неадекватність очікувань в поведінці підприємців і найманих робітників;
- відсутність культури конкуренції і партнерства в перехідному суспільстві;
- моральна аномія частини владних структур, представників бізнесу.

Таким чином, щодо специфіки становлення середнього класу в перехідних суспільствах (до яких безумовно відноситься і українське суспільство) можна зробити наступні висновки.

Як економічна і суспільно-громадська категорія «середній клас» теоретично ще не має свого чіткого тлумачення. Певною мірою це пояснюється спробою підійти до цього поняття з різних концептуальних критеріїв – матеріальних, споживацьких, політичних, інтелектуальних, порівняльних, західних і тому подібне.

В Україні формується думка, що розглядає середній клас в аспекті політичного стабілізатора та носія соціал-демократичних поглядів, який у значній мірі як суб'єкт бізнесу не має достатніх умов для свого активного розвитку. Крім того, певні партії розглядають це, надаючи ознаки виборчого електорату, як “носія демократичних і політичних свобод”, а також акцентується увага на масштабі цього прошарку серед населення України, його частки у податковому наповненні бюджету тощо.

Для тих дослідників, хто визнає існування середнього класу в перехідному суспільстві, існує дві концепції визначення середнього класу.

Згідно першої до цієї групи відносяться ті, у кого середні доходи. Такі люди є у будь-який час і в будь-якій країні.

Другий підхід відносить до середнього класу носіїв певної ментальності, зацікавлених у стабільності суспільства, відсутності потрясень і крутих змін. Згідно цьому підходу говорити про появу середнього класу в перехідному суспільстві, мабуть, передчасно.

Однак відсутність середнього класу в суспільстві приводить не тільки до соціальних протиріч, але і до кризових явищ в суспільстві. Тому в теоретичному аспекті розробка цілісної концепції середнього класу, а в практичному аспекті – розробка основ соціальної політики, спрямованої на становлення середнього класу в перехідному суспільстві є насувною проблемою сьогодення.

На сучасному етапі в Україні утвердилося два підходи до цієї проблеми, а саме: в країні немає сформованого середнього класу, оскільки немає для цього соціально-економічних передумов.[16, с. 61] Друга точка зору навпаки стверджує, що в країні вже сформувався середній клас, але нечітко визначені його масштаби та категорії населення, які реально можуть бути віднесені до нього за всіма ознаками.[1, с. 155] Об'єднуючим у цих поглядах є положення про велику значущість становлення потужного середнього класу в Україні як стабілізатора соціальної структури суспільства.

До середнього класу відносяться люди, які не стільки за статусом і матеріальним положенням відповідають параметрам середнього класу, скільки за потенціалом. Такими, насамперед, є молоді люди, які спроможні вижити в конкурентному середовищі, які ставлять перед собою перспективну мету, для яких основне кредо в житті - це успіх і надзвичайна енергійність. Парадокс полягає в тому, що представники цієї групи масово емігрують за кордон як наслідок того, що вони не бачать можливості реалізувати свої цілі в Україні. Тобто, потенційний середній клас наразі масово емігрує з України. Цікаво, що ці люди за кордом досягають успіху, миттєво адаптуючись і імплантуючись в середній клас Польщі, Німеччини і таке інше.

Середній клас – передумова політичної стабільності, він не любить революцій, з притаманними їм радикалізмом та екстремізмом. Він є стрижнем соціокультурних і політичних стосунків у суспільстві. Відсутність цього стрижня робить країну нестабільною і невизначеною. В Україні ж середній клас емігрує.[4, с. 147]

Інтереси фінансово-промислових угруповань не передбачають створення ринкового середовища, яке є сприятливою умовою для становлення середнього класу. Мова, насамперед, іде про податкову політику держави. Будь-який економіст знає, що розробити законопроект про оптимальний податок для того, щоб середній клас розвивався, є справою двох годин. Натомість кон'юнктура і інтереси олігархічного бізнесу і сам характер соціально-економічної системи унеможливує прийняття подібного закону. В країні немає ні стратегії розвитку, ні консенсусу еліт з приводу стратегії розвитку, тому і політичні еліти живуть сьогоднішнім і певною кон'юнктурою: всі думають, як наповнити свою кишеню і свій бюджет сьогодні. Тому у нас не вводяться ні нормальні податки, ні пільги для кредитів потенційного середнього класу. При таких умовах середній клас просто не встигає з'явитись.

Подальше знищення середнього класу буде означати подальшу маргіналізацію і люмпенізацію України. Для режиму набагато легше керувати саме такими людьми. Справа в тому, що маргінали і люмпени не об'єднуються в громадянські структури, вони розпорошені і атомізовані. Сила інтересів керівного прошарку набагато перевищує сукупну силу інтересів маргіналізованого і люмпенізованого населення. Середній клас, навпаки, організується в партії, громадські організації, через які він захищає свої права – економічні, соціальні і політичні. І саме через таку громадянську

активність середній клас є основою громадянського суспільства в заможних країнах. Не може бути громадянського суспільства і середнього класу в бідній країні, це притаманно тільки для розвинених країн.[4,с.154]

Процес становлення та розвитку середнього класу тільки набуває свого розвитку і в часи економічної кризи проходить під впливом факторів, що обмежують його інтенсивність, оскільки в структуризації спостерігається двополюсне розшарування до багатих і бідних. До того існує думка, що реалії попереднього десятиліття не налічували умов щодо формування в країні прошарку середнього класу, а той, що існував за радянські часи, можна віднести до протосереднього, але під час зміни соціальної системи більшість з його представників втратили набуті типові ознаки.

Для становлення потужного середнього класу та набуття ним лідерських функцій у формуванні українського суспільства необхідно: забезпечення якісної загальної та фаховою освітою і створення умов для професійного зростання; виховання особистості як носія нової організаційної, духовної та політичної культури; повний соціальний захист усіх її прав; формування нових прогресивних методів ефективності кадрової роботи та управління персоналом, посилення відповідальності та мотивації до накопичення професійних знань.

Особливість організаційно-економічного механізму сприяння становленню потужного середнього класу полягає у тому, щоб інноваційна модель розвитку економіки України діяла в режимі сучасного часу і прискореного оновлення. До того ж треба враховувати, що населення, що ідентифікує себе як середній клас, надає велику значущість державній соціально-економічній політиці, має значну довіру до владних структур, державним соціальним гарантіям, цінує наявність постійної роботи, доступність до фахової освіти, стабільність життєвого рівня, інтелектуальний розвиток та професійний статус, можливість до самореалізації.

Формування середнього класу в Україні - справа майбутнього:

- Україна переживає початкову стадію формування середнього класу, що перебуває лише в зародку;

- формування середнього класу в Україні відбувалося переважно не шляхом домінування особистісних духовних рис, (професіоналізму, освіченості, працелюбства, вольових устремлень і власних здобутків), а внаслідок «уміло» проведеної приватизації, доступу до бюрократичних інституцій, що здійснювали роздержавлення тощо;

- для України характерне зведення всієї багатоманітності критеріїв визначення середнього класу до єдиного - економічного. Звідси - наявна ситуація паралельного існування ніби двох середніх класів: один - середній за прибутками, але із сумнівними життєвими та моральними цінностями; другий - загалом відповідає західним критеріям, окрім економічних;

- специфіка середнього класу в Україні полягає в тому, що він утворюється не на базі розвитку реального виробництва, а переважно від обслуговування класу багатих;

- подальший розвиток середнього класу в Україні пов'язаний з успішними

економічними реформами, а також із поверненням у коло середнього класу численної інтелігенції, що і становить осереддя останнього в західних країнах. [2, с.181-182]

Становлення майбутнього потужного середнього класу необхідно пов'язувати з перспективами розвитку і особливу увагу слід приділяти проблемам молоді, формуванню демографічних передумов забезпечення цього процесу. Для становлення потужного середнього класу важливе значення має удосконалення механізму залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку й створення умов для повернення “вивезених” капіталів, тому що без додаткових інвестиційних ресурсів неможливе здійснення структурної перебудови сучасної економіки та її модернізації шляхом підвищення технологічного рівня як джерела високої продуктивності та підвищення життєвого рівня населення і розширення на цій основі прошарку середнього класу.

1. Борщ Л.В. Формування ринкових відносин в Україні. – К., - 2005. - 247 с. 2. Брегда А.Ю. Основи політології: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 523 с. 3. Бродська С.С., Оксамитна С.М. Класова самоідентифікація населення України // Наукові записки НаУКМА. Серія: Соціологічні науки. – 2001. – Т. 19. – С. 44 -50 4. Герасимов О. Середній клас в Україні : майбутнє народжується сьогодні // Стратегія соціально-економічного розвитку: держава, суспільство, особистість: Збірник наукових праць. – К., Видавничий дім “Корпорація”. - 2005. - С. 144-158 5. Головаха Е.И. Изменение социальной структуры и формирование среднего класса в Украине // Социологический журнал. – 1997. – № 4. – С. 37-42. 6. Горшков М.И. Некоторые методологические аспекты анализа среднего класса в России // Социологические исследования. – 2000. – № 3. – С. 4-13 7. Даль Р.А. Соціологічна концепція «середнього класу» // Актуальні проблеми сучасної політичної науки: Реф. зб. - Вып.4. - К., 2007. – С. 67-98 8. Дилигенский Г.Г. Люди среднего класса. – М., 2002. 9. Доходи та витрати домогосподарств в Україні у 1996 році / За ред. В.І. Паніотто, О.В. Попової, В.С. Хмелька. – К., 1997. 10. Заславская Т.И. Социокультурный аспект трансформации российского общества // Социологические исследования. – 2001. – № 8. – С. 3-11. 11. Макеєв С.О. Процеси соціальної структуризації в сучасній Україні // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К., 1999. – С. 214-231. 12. Макеєв С.О., Оксамитна С.М. Тенденції становлення середнього класу // Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців) / За ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги. – К., 2001. – С. 286-297. 13. Основи політології: Навч. посібник / За ред. Ф.М. Кирилюка. - К.: Юрінком, 2000. – 458 с. 14. Пугачев В.П., Соловьёв А.И. Введение в политологию: Учеб. пос. для студентов ВУЗов.— М.: Аспект Пресс, 2006. — 528 с. 15. Радаев В. Средний класс в России или к появлению нового мифа // Знание – сила. – 1998. – № 7. 16. Саввов А.І. Середній клас України: проблеми та соціально-економічні передумови становлення. – К.: Видавничий Дім “Корпорація”, 2004. – 387 с. 17. Середній клас України:

теорія та сучасні тенденції становлення / Авт. кол.: Бондар І.К., Бугаєнко Є.О., Бідак В.Я., Гуць М.І., Ковальова Н.М., Лич В.М., Мещанінова Г.Л., Сітнікова Н.П., Савенко О.Л., Саввов А.І., Сологуб О.П., Ярошенко Г.В. – К.: Видавничий Дім «КОРПОРАЦІЯ», 2004. – 582 с. 18. Согомонов А. «Средний класс» и образование: QUID PRO QUO? (конфликт толкований и концептуальная повестка на XXI век) // Отечественные записки. – 2002. – № 2. 19. Харченко Н. Сравнение методологических подходов к измерению бедности // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 86-99. 20. Хахулина Л. Субъективный средний класс: доходы, материальное положение, ценностные ориентации // Экономические и социальные перемены: мониторинг общественного мнения. – 1999. – № 2 (40). – С. 24-33. 21. Чапская И. Имущественное положение граждан в трансформирующемся обществе // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 10. – С. 63-75. 22. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень.-К., 1999. – 476 с.

О. Простова

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІТИКО-ДІЛОВИХ ЦИКЛІВ

В умовах перетворень, яких зазнає сучасна суспільно-політична система України, постає необхідність розробки практичних рекомендацій, які б дозволили уникати кризових явищ, що є наслідком нерационального використання економічних ресурсів суб'єктами політики в процесі боротьби за владу. Виникає потреба виявлення та осмислення окремих механізмів взаємозв'язку політичних та економічних компонент, що значною мірою проявляється в рамках політико-ділової циклічності.

На жаль, у вітчизняній науковій думці дана проблематика ще не знайшла належного відображення. Серед наукових статей можна виокремити роботи В.Шевчука. Щодо інших джерел, то вони переважною мірою носять публіцистичний характер, тим не менш, надають можливість проводити аналіз даного виду циклічності в українській політико-економічній ситуації.

Політико-діловий цикл прийнято визначати як такий вид циклічності, періодичність якої визначається виборчими процесами та характеризується маніпулюванням економічними ресурсами з боку суб'єктів політики з метою збереження або отримання ними владних позицій. Подамо спрощено механізм формування політико-ділового циклу (за Ю. Плотинським). В перші роки свого правління суб'єкт політики/уряд накопичує ресурси (в основному фінансові) з тим, щоб перед виборами використати їх, намагаючись покращити хоча б один макроекономічний показник (безробіття, інфляція, темп економічного росту та інші). При цьому абсолютне значення даного показника за весь період перебування даного суб'єкту при владі може